

РОЗДІЛ 3

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

УДК 347.4

ЗАСТОСУВАННЯ ТИПОВИХ/СТАНДАРТНИХ ФОРМ ДОГОВОРІВ ПРО НАДАННЯ РИТУАЛЬНИХ ПОСЛУГ: АРГУМЕНТИ PRO I CONTRA

THE USE OF MODEL/STANDARD FORMS OF CONTRACTS ON GRANTING OF RITUAL SERVICE: ARGUMENTS PRO AND CONTRA

Гунда А.О.,
*аспірант кафедри цивільного права
Юридичного інституту Прикарпатського
національного університету імені Василя Стефаника*

У даній статті аналізуються окремі питання укладення договорів про надання ритуальних послуг. Також автор з'ясовує переваги та недоліки застосування типових/стандартних договорів про надання ритуальних послуг. Визначаються особливості типових/стандартних форм договорів про надання ритуальних послуг.

Ключові слова: типові/стандартні форми, ритуальні послуги, типові/стандартні договори, договір приєднання.

В данной статье анализируются отдельные вопросы заключения договоров о предоставлении ритуальных услуг. Также автор выясняет преимущества и недостатки применения типовых/стандартных договоров о предоставлении ритуальных услуг. Определяются особенности типовых/стандартных форм договоров о предоставлении ритуальных услуг.

Ключевые слова: типовые/стандартные формы, ритуальные услуги, типовые/стандартные договоры, договор присоединения.

This article examines some issues concluding contracts on granting of ritual services. Also the author finds out the advantages and disadvantages of typical/standard contracts on granting of ritual services. Determined by the characteristics of model/standard forms of contracts on granting of ritual services.

Key words: model/standard forms, ritual services, model/standard contracts, joining contract.

Постановка проблеми. На сучасній стадії становлення економіки дедалі більшого значення набуває вирішення питань захисту прав споживачів під час отриманні ритуальних послуг. Одним з основних цивільно-правових інструментів охорони прав виступають договірні умови, які сторони погоджують в єдиному документі. Саме в договорі закріплюються взаємні права, обов'язки, відповідальність сторін та інші умови. Проте договір як акт взаємної домовленості обох сторін завдяки масовому виробництву та масовому споживанню стандартних товарів, робіт та послуг на сьогодні витісняється укладенням договорів шляхом приєднання до наперед розроблених умов, встановлених однією зі сторін у формулярах або інших стандартних формах. Наведене обумовлює актуальність проведення наукового дослідження типових/стандартних форм договорів про надання ритуальних послуг.

Формулювання цілей статті. Метою даної статті є комплексний аналіз типових/стандартних форм договорів про надання ритуальних послуг. Для досягнення поставленої мети основна увага в роботі приділяється вирішенню таких завдань: з'ясувати переваги та недоліки застосування стандартних договорів про надання ритуальних послуг; визначити

особливості типових/стандартних форм договорів про надання ритуальних послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових публікацій з окресленої проблематики свідчить, що в доктрині цивільного права на сьогодні немає праць, в яких розглядаються аргументи pro end contra щодо використання типових/стандартних форм договорів про надання ритуальних послуг. Тому теоретичну базу даного дослідження склали праці відомих фахівців у сфері договірного права, в яких питання типових/стандартних форм договорів розглядаються на загальнотеоретичному рівні.

Виклад основного матеріалу. Як переконливо показує практика надання ритуальних послуг, виконавці договору про надання ритуальних послуг надають перевагу оформленню відносин із замовником саме шляхом складання одного документа, підписаного обома сторонами. При цьому послугонадавачем широко застосовуються заздалегідь розроблені форми договорів про надання ритуальних послуг. Це обумовлюється, на перший погляд, необтяжливістю, доступністю і простотою саме цього варіанту. Проте з часом зручність використання таких форм нівелюється тією обставиною, що використовувані на практиці форми договорів не є юридично бездоганними.

Так, досить часто на практиці трапляються випадки перекоосу у відносинах між споживачами та суб'єктами надання ритуальних послуг (причому не на користь перших), зокрема, щодо закріплення в договорах відповідних прав та обов'язків і можливості їх зміни та доповнення, питань відповідальності тощо. Причому переважно це відбувається саме за допомогою типових (стандартних) договорів. Тому вважаємо за доцільне чітко визначити переваги та недоліки застосування стандартних договорів про надання ритуальних послуг.

Укладений таким чином договір слід відносити до договору приєднання, умови якого, згідно зі статтею 634 ЦК України, встановлені однією зі сторін у формулярах або інших стандартних формах, який може бути укладений лише шляхом приєднання другої сторони до запропонованого договору в цілому.

Договір приєднання передбачає беззастережну згоду із запропонованим варіантом договору, який, як правило, міститься на формулярах, бланках та інших стандартних формах. Сторона, яка зацікавлена в укладенні такого договору, надсилає тільки пропозицію надати оферту, після чого отримує її та виконує роль акцептанта. Друга сторона не може запропонувати свої умови договору. Таким чином, замовник послуг, якому пропонується підписати даний договір в цілому, не може вплинути на зміст усього договору або його окремих частин.

Проте, на думку В. Д. Ципленкової, застосовуючи стандартні умови, сильніша сторона прагне перекласти свої власні ризики на контрагента, визнаючи у формулярах умови, за якими контрагент позбавляється багатьох звичайних прав, а також умови, що обмежують відповідальність домінуючої сторони у разі порушення договору тощо [1, с. 30]. Як вказує на розвиток цієї позиції Б. Д. Завідов, «ці стандартні формуляри далеко не завжди відповідають загальним вимогам договірної права, а саме класичне договірне право не має ефективних засобів захисту слабкої сторони договору» [2, с. 6], в нашому випадку споживача ритуальних послуг.

Серед учених є і протилежні думки. Так, деякими науковцями наголошується на перевагах такої форми укладення договору, особливо в тих сферах суспільних відносин, де укладається велика кількість договорів [3, с. 61]. Слід погодитися з думкою Н. І. Клейн про те, що «в цьому випадку не порушується принцип свободи договору, оскільки на розсуд сторони, що приєднується, залишається прийняття рішення: укладати договір чи ні» [4, с. 820].

Зарубіжні дослідники виявили низку підстав, що створюють небезпеку порушення прав споживачів при використанні стандартних (типових) форм договорів:

– як правило, незнання середньостатистичним споживачем загальних (стандартних) умов договору, розроблених торгівельними палатами, штаб-квартирами компаній і корпорацій і включених у договір шляхом посилання в договорі на ці загальні умови;

– незважаючи на можливість, що надається, як правило, відсутність у споживача бажання ознайо-

митися з повним текстом договору, оскільки шрифт тексту і його обсяг зазвичай не викликають у споживача бажання уважно його прочитати;

– неможливість з'ясувати сенс прочитаного тексту, оскільки здебільшого споживач не є фахівцем у сфері юриспруденції, і зокрема в сфері надання ритуальних послуг;

– переконаність споживача в тому, що подія, з якою пов'язано виключення або обмеження відповідальності підприємця, не настане;

– відсутність у споживача можливості внести зміни до договору, оскільки службовець компанії послугонадавача не правомочний вносити зміни до договору.

Подібна ситуація характерна і для України, оскільки вказані обставини дійсно створюють умови, що дозволяють надавачам послуг використовувати переваги свого становища на шкоду інтересам споживачів, зокрема, ритуальних послуг.

Водночас поряд із цими проблемами при розробці стандартних умов договорів послугонадавачі ритуальних послуг часто вказують неповну або не зовсім точну інформацію з метою мінімізувати для себе негативні наслідки, переклавши їх на споживача. У даному аспекті доцільно виділяти найбільш поширені помилки, які допускаються при складанні договорів про надання ритуальних послуг, а саме: інформація про послугонадавача, що укладає договір, деколи не містить її власних реквізитів; відсутня достовірна інформація про послугонадавача, з яким замовник уклав договір про надання конкретних послуг; нечітко регламентовані обов'язки послугонадавача перед замовником; встановлюється суворий режим штрафних санкцій лише для замовника; вільно і деколи незаконно трактується в договорах так звані форс-мажорні обставини.

У даному аспекті слід вказати на результати аналізу стандартних договорів про надання ритуальних послуг, які дають нам можливість акцентувати увагу на таких їх недоліках:

а) у договорах не досить чітко й однозначно визначаються права й обов'язки послугонадавача та розширюється перелік обов'язків замовника. Встановлені договорами права й обов'язки сторін бувають настільки непорівнянні, що нерівноправність сторін помітна навіть непрофесіоналу;

б) значно перевищуються міри відповідальності замовника, тим самим послугонадавач забезпечує собі досить вільні умови у взаєминах з клієнтами у разі невиконання ним власних зобов'язань за договором;

в) відповідальність суб'єкта, що надає ритуальні послуги, перекладається на третіх осіб.

Ця проблема, тобто проблема недобросовісних умов договору, зокрема таких, що правомірно відносити до зловживаючих, у законодавстві економічно розвинених зарубіжних країн порівняно недавно отримала своє віддзеркалення. Так, програми захисту прав споживачів ЄС вимагають захисту прав споживачів від умов, які були б вигідними лише для однієї сторони.

У країнах ЄС правовідносини, пов'язані з наявністю несправедливих умов у договорах зі споживачами, регулюються і Директивою Ради ЄС від 5 квітня 1993 року «Про несправедливі умови в договорах зі споживачами» [5, с. 29–34]. Дана Директива визначає, що дія її норм щодо визнання умов договору несправедливими поширюється на договори, сторонами яких є споживач і продавець або виконавець [6, с. 133].

Тобто норми цієї Директиви поширюються фактично на всі види договорів зі споживачами, якими є фізичні особи, в тому числі й на договори про надання ритуальних послуг. У частині 1 статті 3 Директиви визначається: «Умови договору, які не обговорювалися індивідуально, визнаються несправедливими, якщо, всупереч вимогам добросовісності, вони призводять до значного дисбалансу щодо прав та обов'язків сторін, які впливають з договору, на шкоду споживачеві».

Аналогічні міркування висловлюють також європейські науковці. При цьому вони зазначають, що умова не визнається узгодженою в індивідуальному порядку в усіх випадках, коли вона була підготовлена заздалегідь і споживач не міг вплинути на формулювання її змісту, зокрема, в контексті попередньо складеного типового/стандартного договору [7, с. 712].

Отже, включення в договір про надання ритуальних послуг недобросовісних умов пов'язане з масовим використанням виконавцями послуг стандартизованих договірних умов. Саме стандартні договори внаслідок своєї абстрактності та деперсоніфікованості замовника – сторони договору – створюють умови для порушення прав споживачів.

Все ж вважаємо, що недобросовісні умови або обмовки можуть бути присутніми і в договорах, які індивідуально обговорюються зі споживачами, а самі по собі стандартні (типові) договори не завжди є способами або засобами порушення прав споживачів. Водночас варто зауважити серйозні переваги такої форми укладення договору, особливо в тих сферах суспільних стосунків, де укладається велика кількість договорів. Головні переваги використання зразкових (типових) форм полягають, поперше, у попередній підготовці переважної частини тексту, що дозволяє ретельніше його обґрунтувати; по-друге, в економії сили, часу і засобів на ведення переддоговірних переговорів і укладення договорів;

по-третє, в можливості використання практичного досвіду під час розробки умов договору.

Висновки. Спираючись на результати проведеного дослідження, слід вказати на те, що нині порядок розробки документарних бланків (формулярів та інших стандартних форм) договорів про надання ритуальних послуг чинним законодавством не передбачений. На сьогодні ще не сформовано практики складання таких видів документарних бланків. У кращому випадку це обмежується розробкою певного універсального бланка, в якому міститься безліч полів для заповнення, або інформація має характер посилання на певний вид послуг. Нюансом, який дещо згладжує вищезазначені недоліки, є те, що, попри те, що замовник, як правило, не бере участі у формуванні умов договору й домовляється про приєднання до вже існуючого стандартного договору, розробленого самостійно послугонадавачем, який не завжди діє сумлінно.

При цьому також сумнівним видається доцільним затвердження компетентними державними органами типової форми договору про надання ритуальних послуг. Систематизуючи типові форми договорів, Р. О. Стефанчук вживає термін «офіційні типові договори», зазначаючи, що під поняттям «офіційний» слід розуміти, що цей договір розробляється і затверджується від імені держави відповідними державними органами з урахуванням чинного законодавства та практики оформлення юридичних документів. Значення офіційних типових договорів полягає у спрощенні підготовки відповідного документа шляхом офіційного затвердження державою аналогічного йому зразка, який би враховував усі основні вимоги законодавства щодо його змісту та форми [8, с. 3].

На нашу думку, запровадження типового договору про надання ритуальних послуг істотно обмежатиме права замовників під час укладання договору про надання ритуальних послуг, оскільки сторони не зможуть відступати від змісту документу. Натомість доцільно було б виробити і затвердити «примірний» (за юридичною термінологією) договір. Такий документ, з одного боку, має бути методичною підставою для укладання текстів конкретних договорів, а з іншого – допоможе сторонам договору спиратися лише на ті норми «примірного» договору, які потрібно застосовувати саме їм.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Цыпленкова А. В. Некоторые особенности договоров присоединения // Юридический мир. – 2001. – № 3. – С. 28–38.
2. Завидов Б. Д., Гусев О. Б. Особенности возмездных договоров: Практическое пособие. – М. : Юрид. дом «Юстицинформ», 2000. – 96 с.
3. Брагинский М. И., Витрянский В. В. Договорное право. Книга первая: Общие положения: Изд. 2-е, испр. – М. : «Статус», – 1999. – 848 с.
4. Коментар до Цивільного кодексу Російської Федерації частини першої. Видання 2-е / Під ред. О. Н. Садікова. – М. : Юридична фірма КОНТРАКТ; ІНФРА М. – 2003. – С. 820.
5. Council Directive 93/13/EEC of 5 April 1993 on unfair terms in consumer contracts – OJ L 95, 21.4.1993. – P. 29–34.
6. Бургуані Т. Право та політика ЄС у сфері захисту прав споживачів. Програма Tacis ЄС : [навч. посібник] [Текст] / Т. Бургуані, Г. Рогачова, О. Серьогін. – К. : Видавництво ІМВ КНУ ім. Т. Шевченка. – С. 133–136. – (Серія «Право ЄС»).
7. Офіційні типові форми договорів [Текст] / [уклад.: Р. О. Стефанчук, М. О. Стефанчук] – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 640 с.
8. Howells G. EU Consumer Law / Geraint Howells, Tomas Wilhelmsson // European Business Law Library, 1997. – P. 19–20.